

ПРОБЛЕМА САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ В ТРАНСФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Побірченко Н.А.,

*головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії світології
Київського університету імені Бориса Грінченка, доктор психологічних наук,
професор*

Анотація. У статті розкрито технологію та окремі параметри методології самовизначення, деталізовано зміст принципів психологічного супроводу самовизначення особистості юнацького віку.

Ключові слова: особистісне самовизначення, професійне самовизначення, психологічний супровід самовизначення юнаків.

Одним із ключових психологічних процесів особистості юнацького віку є самовизначення, яке відбувається в результаті складної взаємодії зовнішніх і внутрішніх чинників розвитку. Вплив соціальних чинників, перш за все специфіка соціокультурних умов життя, переплітається з комплексом психологічних особливостей індивіда (мотиви, інтереси, досвід) і виявляється в системі його ставлень до себе, до власної діяльності, поведінки і взаємодії з іншими. Нестабільність розвитку українського суспільства відображається у дії зовнішніх чинників, породжуючи додаткові складності самовизначення юнаків. У свою чергу, неадекватне самовизначення молодих людей провокує проблеми недостатньої кваліфікованості майбутніх фахівців.

Термін «самовизначення» вживається в літературі в різних значеннях та аспектах. Так, М.Р. Гінзбург говорить про самовизначення особистості в соціальному, життєвому, професійному, етичному, сімейному аспектах [2, 24].

Методологічні основи психологічного підходу до проблеми самовизначення були закладені С.Л. Рубінштейном. Проблема самовизначення розглядалася ним у контексті проблеми детермінації, у світлі висунутого ним принципу розвитку особистості — зовнішні причини діють, заломлюючись

через внутрішні умови. Стосовно цього рівня людини в понятті самовизначення для С.Л. Рубінштейна виражається сама суть, сенс принципу детермінізму: «сенс його полягає в підкресленні ролі внутрішнього моменту самовизначення, вірності собі, неодностороннього підпорядкування зовнішньому» [4, 382].

Підхід, намічений С.Л. Рубінштейном, розвиває у своїх роботах К.О.Абульханова-Славська, для якої центральним моментом самовизначення є також самодетермінація, власна активність, усвідомлене прагнення зайняти певну позицію. За словами вищезгаданого психолога, самовизначення — це усвідомлення особистістю своєї позиції, яка формується усередині координат системи відносин. При цьому вона підкреслює, що від того, як складається система ставлень (до колективного суб'єкта, до свого місця в колективі та інших його членів), залежить самовизначення і суспільна активність особистості [1, 52].

Спроба побудови загального підходу до самовизначення особистості в суспільстві була зроблена В.Ф. Сафінім і Г.П. Ніковим. У психологічному плані розкриття суті самовизначення особистості, як вважають автори, не може не спиратися на суб'єктивну сторону самосвідомості — усвідомлення свого «Я», яке виступає як внутрішня причина соціальної зрілості. Вони виходять з характеристики особистості, що самовизначилась, як синоніма соціально зрілої людини [5, 66].

Отже, на сьогодні поняття особистісного самовизначення ще не отримало однозначного трактування. Проте реальне життя вимагає вирішення цієї проблеми як в теоретичному, так і в практичному її аспектах, особливо якщо йдеться про самовизначення юнаків як центральне новоутворення їхньої психіки.

Метою статті є розкриття змістово-функціональних аспектів самовизначення особистості.

Ми виходимо з тлумачення самовизначення як процесу та результату ідентифікації людиною себе в суспільстві як особистості стосовно соціокультурних цінностей, визначення сенсу свого існування та зайняття активної позиції. Особистісне самовизначення — специфічна пізнавальна діяльність

людини, яка відтворює загальну структуру діяльності, тому до складу самовизначення входять мета, мотив, засоби і результат. Метою особистісного самовизначення вважаємо поглиблення знань індивіда про себе, збагачення образу «Я» та інтеграція його в цілісну Я-концепцію, а в перспективі — формування гармонійної ідентичності. Мотивом для цього виступає потреба в оволодінні діями узгодження бажань, можливостей та перспектив особистості, на кшталт «Я хочу, можу і так зроблю». Як засоби особистісного самовизначення людина використовує мислені операції аналізу, синтезу, узагальнення, порівняння, які складають підґрунтя рефлексії, далі долучається самооцінка, що поєднує роботу пізнавальної та афективної сфер психіки та зумовлює прийняття власної індивідуальності. Результатом успішного самовизначення є дії узгодження власного «Я» із соціальними правилами, вимогами до професії, шлюбу, громадської діяльності та іншими напрямками. Вдале самовизначення в юнацькому віці уможливорює успішну самореалізацію дорослої особистості.

Особистісне самовизначення юнака тісно пов'язане з процесом самопізнання, оскільки породжується та супроводжується ним. Взаємозв'яз цих процесів забезпечує поліфункціональність самовизначення молодого людини, оскільки в ньому:

- проектується психологічний простір дій вибору стилю поведінки (впевненість — невпевненість, ризикованість — обережність);
- аналізуються межі вибору — знання, уміння, здібності, нахили;
- оцінюється рівень усвідомлення межі вибору, відповідно визначена мета вибору дотримується впродовж всього самовизначення;
- здійснюється пошук ідеалу впевненої в собі людини, виконуються дії порівняння себе з ідеалом та ухвалення міри власної невпевненості як індивідуальної якості, внесення цієї якості в Я-концепцію, намагання знайти позитив у цій якості, прийняти її.

Самовизначення особистості охоплює надзвичайно багато аспектів, як-от: мотиваційно-ціннісні властивості людини, зокрема її інтереси, прагнення, цінності, які визначають престиж діяльності й іміджевий стиль поведінки. У

самовизначенні пізнаються емоційно-вольові стани, домінуючі відчуття, способи реагування у стресових ситуаціях, уміння мобілізуватися, виявляти завзятість, наполегливість, цілеспрямованість. Особистісне самовизначення фокусує увагу на якостях характеру, що виражають ставлення до людей, діяльності, самого себе, речей, природи, мистецтва та науки.

Самовизначенню підлягає сфера здібностей і можливостей як властивостей особистості, від яких залежать швидкість, глибина, якість здобуття знань, умінь та навичок, але які до цих результатів пізнавальної діяльності не зводяться. Відтак пріоритетним в особистісному самовизначенні знаряддям виступають пізнавальні процеси, індивідуальні властивості й якості розуму, перспективні способи вирішення життєвих і професійних завдань.

Означений процес супроводжується аналізом власних зовнішньопсихічних проявів, як-от: ходи, манери триматися, культури спілкування та перебігів темпераментності у розмові. Ретельній рефлексії підлягають стосунки з іншими людьми, напрями міжособистісної взаємодії, стратегії власної поведінки, комунікативні конфлікти та бар'єри.

Особистісне самовизначення — розгорнутий процес, під час якого аналізуються досвід і зміни, що відбуваються у власному розвитку, і фіксуються ретроспективні й актуальні переживання, формулюються плани на майбутнє, відбувається самопрогнозування власного зростання, формулюються висновки.

Проблеми особистісного самовизначення молодих людей, що поглиблюються при його здійсненні в умовах трансформаційного суспільства, потребують психологічного супроводу. Його здійснення передбачає врахування низки загальнонаукових принципів як методологічного підґрунтя. Зокрема, принцип детермінізму потребує встановлення причинно-наслідкових зв'язків в особливостях формування особистості, визначення її реактивних та потенційних характеристик. Логічним доповненням до цього є принцип розвитку в діяльності, який вимагає з'ясування особливостей становлення особистості в ігровій, навчальній, а в перспективі — сесійній діяльності. Принцип системності акцентує увагу на природі явах особистісного самовизначення у багатогранності та взаємозв'язків психічних проявів.

Особливо значущим вбачається принцип суб'єктності як врахування індивідуальності молоді людини, визнання її активності відповідальності в процесі особистісного самовизначення. Таким чином, аналіз наукових джерел засвідчив альтернативність тлумачень змісту особистісного самовизначення та вагомість здійснення молодими людьми професійного самовизначення. Розроблені змістово-функціональні аспекти особистісного самовизначення юнацтва уможливили врегулювання базових принципів психологічного супроводу. Перспективами подальших досліджень є напрацювання змісту технології психологічного супроводу особистісного самовизначення юнацтва.

ДЖЕРЕЛА

1. Абульханова-Славская К.А. О субъекте психической деятельности / К.А. Абульханова-Славская. — М.: Просвещение, 1973. — 288 с.
2. Гинзбург М.Р. Личностное самоопределение как психологическая проблема / М.Р. Гинзбург // Вопросы психологии. — 1988. — № 2. — С. 19—26.
3. Ключко В.Е. Самореализация личности: системный взгляд / В.Е. Ключко; под ред. Г.В. Залевского. — Томск: Изд-во Томского университета, 1999. — 154 с.
4. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. — М.: Наука, 1973. - 423 с.
5. Сафин В.Ф. Психологический аспект самоопределения личности / В.Ф. Сафин. ПП. Ников // Психологический журнал. — 1984. — Т. 5. — № 4. - С. 65-73.

Аннотация. В статье раскрыта технология и отдельные параметры методологии самоопределения, детализировано содержание принципов психологического сопровождения самоопределения личности юношеского возраста.

Ключевые слова: личностное самоопределение, профессиональное самоопределение, психологическое сопровождение самоопределения юношей.

Annotation. The article represents technology and separate parameters of methodology of self-determination, it details the principles of psychological accompaniment of self-determination of personality in the youth age.

Key words: personality self-determination, professional self-determination, psychological accompaniment of young men's self-determination.